

PONOVIMO I PROŠIRIMO ZNAJJE

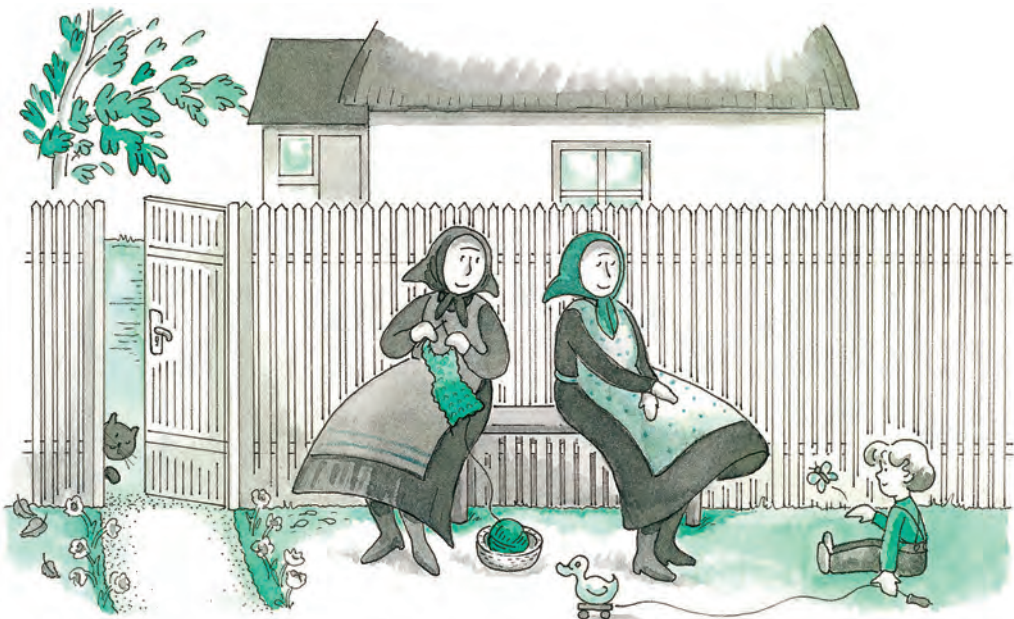
(Ponavljanje gramatičkoga gradiva 6. razreda)

Vrste riječi: imenske riječi

Prisjetite se! Koje promjenljive (sklonidbene) riječi spadaju u imenske riječi?

Toplina rujanskog *sunca* kao da je iz *daljine* bila obuhvaćena nevidljivom *maglom* od *koje* je *vrućina* umirućeg *ljeta* dobivala svježiji, podnošljiviji *ton*, provlačila se kroz *krovove*, *parkove*, *ulice*, *krune drveća*, zalazila među *ljude* upijajući se u *njihov dah*, *hod*, *govor*, *priču*, *njihove* radne *navike*, kao i u *njihova odmaranja* pred *kućom*, u *vrtu*, u *hladovini* božanstvenog *mira*. (...) Na *klupi* sjede *dvije* starije *žene*, a na *travi* se igra *njihova unučica*.

(Prema Stipanu Blažetinu)

Razmislite! Što je zajedničko izdignutim riječima?

TKO? ŠTO? —> *toplina, sunce, daljina, magla, vrućina, ljeto, ton, krovovi, parkovi, ulice, krune, drveće, ljudi, dah, hod, govor, priča, navika, odmaranje, mir, klupa, žene, trava, unučica*

Navedene riječi imenuju stvarna ili izmišljena bića, stvari ili pojave.
Te riječi nazivaju se **imenice**.

Prisjetite se

Imenice mogu biti **opće** (*sunce, magla, vrućina*), **vlastite** (*Stipan, Blažetin, Santovo*) ili **zbirne** (*drveće, lišće*).

Razmislite! Kako se mijenjaju imenice?

Imenice su promjenljiva vrsta riječi koje se mijenjaju po *rodu, broju* i *padežu*.

rod: *ton* (muški rod), *magla* (ženski rod), *ljeto* (srednji rod)

broj: *sunce, daljina, muškarac* (jednina), *krovovi, parkovi, ulice* (množina)

padež: *toplina* (nominativ), *sunca* (genitiv), *maglom* (instrumental), *parkove* (akuzativ), *hladovini* (lokativ) itd.

KOLIKO? —> *jedan* (muškarac)

Riječ *jedan* izriče točnu količinu. Riječi koje izriču točnu količinu ili mjesto u poretku nazivaju se **brojevi**.

Brojevi mogu biti **glavni** (jedan, dva), **redni** (prvi, drugi) ili **brojevne imenice** (dvojica, trojica).

Razmislite! Mijenjaju li se brojevi?

Razbolio se još **jedan** dječak. I danas je zakasnila **jedna** učenica. Prošlo je opet **jedno** ljeto.

Za rođendan sam dobio **jednoga** psa. Radujemo se i tomu **jednom** daru. S **jednim** dječakom sam se već sprijateljio.

Više mačkica iz **jedne** zdjele jedu. **Jednoj** sam mačkici dao mlijeka, a drugoj kruha.

Jedni gosti dolaze, drugi odlaze. **Jedne** djevojčice upoznao sam na moru, a druge u vlaku.

I brojevi, kao i imenice, mogu se mijenjati po **rodu** (*jedan, jedna, jedno*), **broju** (*jedan, jedni*) i **padežu** (*jedno, jednog, jednom*).

Razmislite! Na što se odnose riječi *koja, njihov, njihove, njihova*?

koja —→ magla
njihov, njihove, njihova —→ ljudi

Te riječi, dakle, odnose se na imenice, zamjenjuju ih ili upućuju na njih.

Prisjetite se

Riječi koje zamjenjuju druge riječi ili upućuju na njih nazivaju se **zamjenice**.

Zamjenice mogu biti: **osobne** (*ja, ti, on ...*), **posvojne** (*moj, tvoj, njegov ...*), **povratna** (*sebe*), **pokazne** (*taj, onaj, ovaj*), **upitno-odnosne** (*tko, što, koji, čiji ...*), **neodređene** (*netko, nešto, ništa ...*).

Zamjenice mogu imati i drukčiju podjelu po tome zamjenjuju li imenicu ili pridjev. Tada se dijele na **imeničke** i **pridjevske zamjenice**.

Zamjenice se također mogu mijenjati po **rodu** (*koji, koja, koje*), **broju** (*moj, moji*) i **padežu** (*ja, mene, meni ...*).

Ponovite

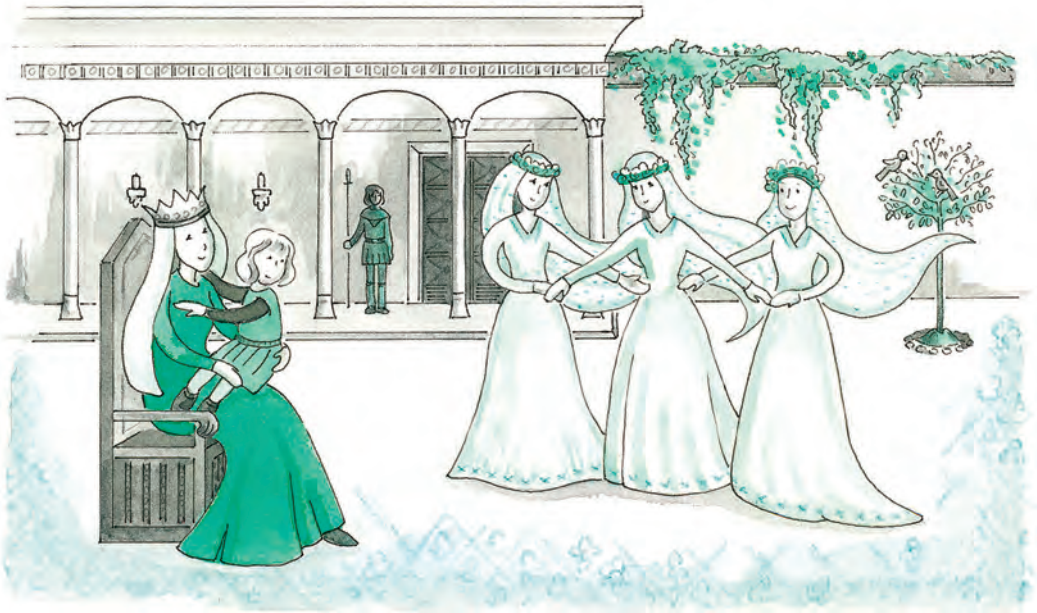
U promjenljive ili sklonidbene riječi spadaju imenice, zamjenice i brojevi. Budući da većina ovih riječi ima iste oblike kao i imenice, stoga se nazivaju i **imenske riječi**.

Pridjevi

On obuče sve pa se brzo ošine i pomisli da bude gdje je **kraljeva** kći. Kako se ošinio, tako je bio u jednom **lijepom** dvoru gdje same vile igraju, pa među njima spazi i **kraljevu** kćer, a na ruci joj **malo** dijete. Vojnik dođe i uđe u kabanici pod **postavljen** stol, a nije ga nitko vidio. Najednom spusti djevojka **malo** dijete na zemlju pa ode plesati. Dijete dođe baš do stola pa se počeo igrati **zlatnom** jabukom koju mu je **kraljeva** kći dala.

(Narodna pripovijetka)

Prisjetite se! Kojoj vrsti pripadaju izdignute riječi?

KAKAV? KAKVA? KAKVO?	→	<i>lijep (dvor), postavljen (stol), malo (dijete)</i>
ČIJI? ČIJA? ČIJE?	→	<i>kraljeva (kći)</i>
OD ČEGA JE?	→	<i>zlatna (jabuka)</i>

Sve navedene izdignute riječi se odnose na neku imenicu i poblize ju označuju. Izražavaju osobinu, pripadnost ili građu.

Takve se riječi nazivaju **pridjevi**.

Ponovite!

Pridjevi stoje uz imenice i slažu se s njom u **rodu** (*kraljeva kći, malo dijete*), **broju** (*malo dijete, mala djeca*) i **padežu** (*pod postavljen stol*). Pridjevi se po značenju dijele na **opisne** (*mali, postavljen*), **posvojne** (*kraljeva*) i **gradivne** (*zlatna*).

Razmislite! Pripadaju li pridjevi imenskim riječima? Zašto?

Pridjevi se razlikuju od drugih imenskih riječi po jednoj osobini, a to je **stupnjevanje (komparacija)**.

Ponovite! Što znači komparacija pridjeva i koje stupnjeve razlikujemo u komparaciji?

Večer je bila **lijepa**. Sinoćnja večer je bila **ljepša**.
Subotnja večer je **najljepša**.

Glagoli

Pošli su kroz visoko grmlje koje **je bilo** mokro od kiše koja **je** sinoć **pala**. Tu **se diže** druga koliba od drva. Pred vratima **je sjedio** načelnik. **Zagledao se** u njega načas. Onda **je spustio** glavu i **buljio** preda se u zemlju.

(Prema Mariji Jurić-Zagorki)

Razmislite! Što izražavaju izdignute riječi? Sve one izriču neku **radnju** (*pošli su, spustio je, buljio je*), **stanje** (*bilo je, sjedio je, diže se*) ili **zbivanje** (*pala je*).

Riječi kojima se izriče radnja, stanje ili zbivanje nazivaju se **glagolima**. Po značenju razlikujemo **glagole radnje, stanja i zbijanja**.

Prisjetite se! Mijenjaju li se glagoli?

Glagoli se mogu mijenjati po:

- licima:** (ja) *spavam*, (ti) *spavaš*, (on) *spava* itd.
- broju:** *spavam* (jednina), *spavamo* (množina)
- neki glagolski oblici i po **rodu:** *bio je, bila je, bilo je*

Razmislite! Po kojim još gramatičkim kategorijama možemo mijenjati glagole?

Što znate o glagolskim vremenima? Koja glagolska vremena ste dosada upoznali?

Ponovite sve što znate o **prezentu, perfektu, aoristu, futuru prvom i drugom!**

Glagole možemo razlikovati i po nekim drugim svojstvima, npr. po glagolskom vidu.

Prisjetite se

Glagolski vid je svojstvo glagola koje izriče trajanje glagolske radnje. Po glagolskom vidu razlikujemo **svršene** (*doći*) i **nesvršene** (*dolaziti*) **glagole**.

Glagole nadalje možemo razlikovati i po predmetu radnje. Tada se razlikuju **prijelazni** (*čitati, pisati*), **neprijelazni** (*sjediti, stajati*) i **povratni glagoli** (*bojati se, radovati se*).

Među glagolske oblike ubrajamo i glagolske načine kao što su **imperativ** (**zapovjedni način:** *govorite, recite*) i **kondicional** (**pogodbeni način:** *govorio bih, rekli bismo*).

Postoje još i tzv. nesprezivi glagolski oblici, a to su:

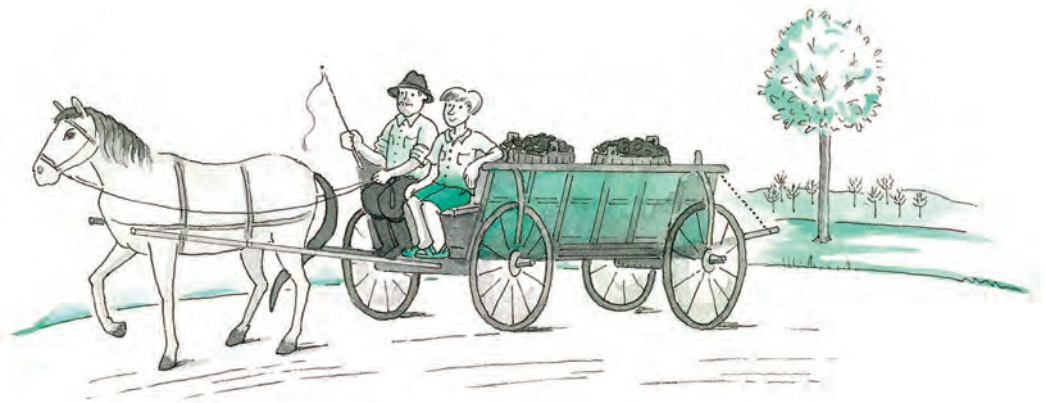
infinitiv (*govoriti, reći*)
glagolski pridjev radni (*rekao, govorila*)
glagolski pridjev trpni (*izrečen, gurnut*)
glagolski prilog sadašnji (*bacajući, pjevajući*)
glagolski prilog prošli (*bacivši, dodavši*).

Ponovite tvorbu navedenih glagolskih oblika!

Nepromjenljive vrste riječi

Danas smo pekli rakiju. *Kad* se tata vratio *s* posla, *u* dvorište je svratio *i* stric. Stric *ne* radi *u* gradu, živi *od* zemlje. Kaže *da* voli biti svoj gazda, *pa* tako i radi. *S* njim smo *na* kola natovarili dvije kace šljiva, *a onda* smo se *brzo* ukrcali *na* kola *i* pošli *na* posao. *Oko* te rakije ima *mного* posla. Bit će veselo, *ijuju*, do večeri.

(Prema Miri Gavranu)

Razmislite! Što je zajedničko u tekstu izdignutim riječima?

Od navedenih izdignutih riječi nijedna ne mijenja svoj oblik, stoga se one nazivaju **nepromjenljivim riječima**.

Prisjetite se! Koje ste sve nepromjenljive riječi upoznali dosada?

KADA? – *danas, onda, kad* **KAKO?** – *brzo*

KOLIKO? – *mного*

Riječi kao *danas, onda, kad, brzo* i *mного*, koje stoje uz glagole i kazuju različite okolnosti vršenja glagolske radnje, nazivaju se **prilozi**.

Prilozi mogu biti **mjesni** (*ovdje, ondje, tamo*), **vremenski** (*sada, kasno, ujutro*), **načinski** (*ovako, polako, brzo*), **uzročni** (*zato, stoga*) i **količinski** (*mного*).

Razmislite! Što kazuju riječi *s, u, od, na, oko*?

Te riječi nikada ne stoje samostalno, već uvijek ispred imenice: *s posla, u dvorište, od zemlje, na kola, oko rakije*.

Nepromjenljive riječi koje se predlažu imenicama i izriču odnose među riječima nazivaju se **prijedlozi**.

Prijedlozi se ne mijenjaju, ali utječu na oblik imenice na koju se odnose.

Odgovorite! Čemu služe riječi *i, a, pa, da*?

Riječi *i*, *pa*, *da*, *a* služe za povezivanje dviju riječi ili dviju rečenica.
Takve riječi nazivamo **veznicima**.

Pripazite! Službu veznika mogu imati i prilozi (npr.: *gdje*, *kamo*, *kuda*, *kada*, *kako*, *samo*, *dakle*) i zamjenice (*koji*, *čiji*, *što*, *tko*), a katkad i više riječi zajedno (*budući da*, *ako i*, *s obzirom na to što*, *zato što*, *umjesto da*, *samo da* i slično).

Razmislite! Što izražava riječ *ijuju*? Ta riječ služi za iskazivanje osjećaja, raspoloženja.

Riječi koje služe za iskazivanje osjećaja, poticaja, dozivanja ili oponašanje zvukova u prirodi, nazivaju se **usklici**.

Usporedite! Što je razlika između rečenica *Stric radi u gradu* i *Stric **ne** radi u gradu*?

U drugoj rečenici riječ *ne* služi za preoblikovanje rečenice kojom se prva rečenica niječe, negira.

Riječi koje služe za oblikovanje ili preoblikovanje rečenica ili izgovaraju govornikov stav prema izgovorenome nazivaju se **čestice (riječce)**.

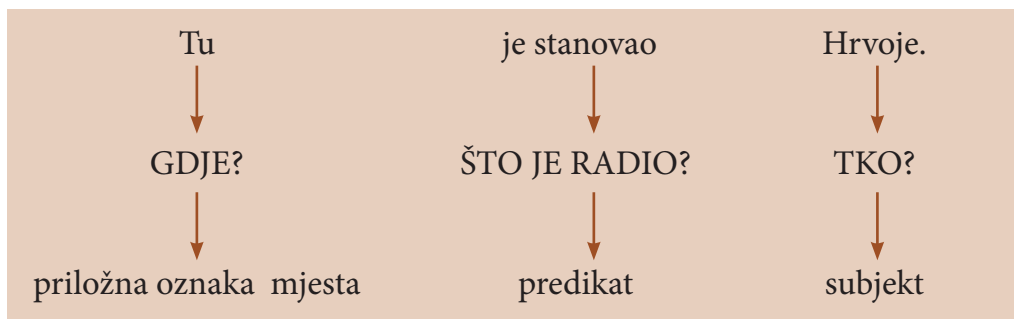
Prisjetite se! Koje ste još čestice upoznali?

Riječi u rečenici – rečnični dijelovi

Prisjetite se! Od kojih se osnovnih dijelova sastoje rečenice?

Tu je stanovao Hrvoje. Bio sam poput člana njegove obitelji. S veseljem su me primili. Oca mu nisam viđao često. I kad je bio tamo, s njim nije bilo mnogo razgovora. Iz strahopoštovanja.

(Prema Branki Primorac)

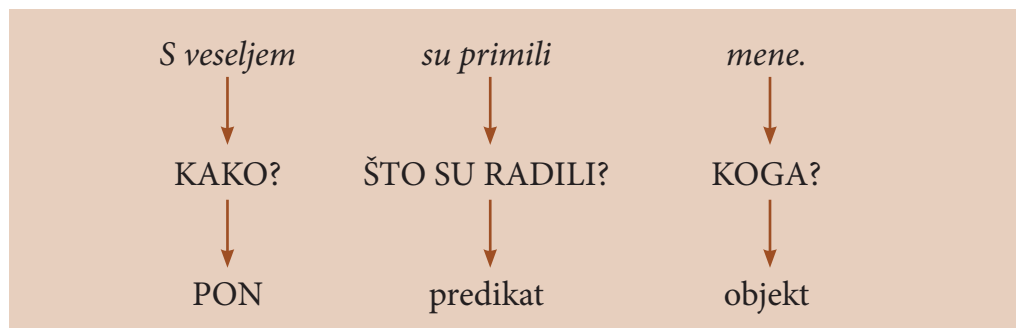
Prva rečenica, dakle, sastoji se od glavnih rečničnih dijelova – **subjekta** i **predikata** – te od glagolske dopune kojom se izriče mjesto vršenja glagolske radnje. Ona se naziva **priložna oznaka mjesta**.

Prisjetite se! Koje ste još priložne oznake upoznali? **Pronađite** u gornjem ulomku još neke priložne oznake!

Razmislite! Što je subjekt u rečenici *Bio sam poput člana njegove obitelji?*

U toj rečenici subjekt je *ja*, što doznajemo iz glagolskog oblika. Takav subjekt nazivamo **neizrečenim** ili **skrivenim subjektom**.

Rečenični dio na koji prelazi glagolska radnja naziva se **objekt**.

Razmislite! Koliko objekata ima u rečenici *Oca mu nisam viđao često?*

U toj rečenici imamo jedan **izravni (bliži) objekt** – *oca* – i jedan **neizravni (dalji) objekt** – *mu*.

Ponovite što ste naučili o bližem i daljem objektu!

Što mislite? Ima li predikata (predikat je jezgra svake rečenice) u rečenici *Iz strahopoštovanja?*

U toj rečenici nedostaje predikat. Takve rečenice nazivamo **krnjim, neoglagoljenim** ili **eliptičnim rečenicama**.

Razmislite! Čija je dopuna riječ *njegove* u rečenici *Bio sam poput člana njegove obitelji*?

Riječ *njegove* je dopuna imenici *obitelji*, a odgovara na pitanje **čije?**

Promotrite! Može li se dodati još koja riječ imenici *obitelji*?

Npr. **njegove velike sretne i vesele obitelji**

↓
ČIJE?

↓ KAKVE?

↓ KAKVE?

Prisjetite se! Dopune imenici koje odgovaraju na pitanje *kakav? kolik? koji? čiji?* i sl., nazivaju se **atributi**.

Ponovite!

Jezgra svake rečenice, odnosno temelj rečeničnog ustrojstva jest **predikat** koji otvara mjesto drugim rečeničnim dijelovima. Predikat otvara mjesto **subjektu**, kao svojoj obveznoj dopuni.

Objekt je u rečenici dopuna glagola, označava predmet glagolske radnje. On je onaj član rečeničnog ustrojstva na koji prelazi glagolska radnja.

Neobvezne dopune predikata jesu i **priložne oznake** koje izriču različite okolnosti obavljanja glagolske radnje.

Osim ta četiri samostalna rečenična dijela postoje i tzv. nesamostalni rečenični dijelovi – **atribut** i **apozicija**. Oni ne pripadaju temeljnom rečeničnom ustrojstvu jer im mjesto ne otvara predikat, već neka imenica.

REČENICA

Riječ, rečenica, tekst

Prisjetite se! Riječi su govorne jedinice koje imenuju bića, stvari, pojave, osobine, količinu, brojeve i slično (*čovjek, žlica, kiša, lijep, pametna, dva, treći, mnogo*). Kada riječi povezujemo prema gramatičkim pravilima, dobivamo veće govorne jedinice koje se nazivaju rečenicama. **Rečenica** se može sastojati od jedne ili više riječi (od skupa riječi). Njezina je opća karakteristika da izriče potpunu obavijest.

Razmislite! Koja se rečenica može sklopiti od ovih riječi?

trčati, dječak, bosonog, trava, park

Dječak bosonog trči po travi u parku.
Dječak je bosonog trčao po travi u parku.
Dječak će popodne bosonog trčati po travi u parku.
Je li dječak bosonog trčao po travi u parku?
Trči, dječčače, bosonog po travi u parku!

Sve navedene rečenice sastoje se od sklopa riječi i izražavaju potpunu obavijest, te se stoga s punim pravom nazivaju rečenicama.

Rečenica je skup riječi ili samo jedna riječ kojom se izražava potpuna obavijest. Rečenicom možemo izreći svoje misli, osjećaje, zapažanja, raspoloženja, spoznaje, pitanja, odgovore i slično.

Promotrite! Koliko rečenica nalazite u sljedećem ulomku? Po čemu ih prepoznajete?

Jučer sam s tatom brao jabuke u voćnjaku. Razgovarali smo o tome kako je zemlja okrugla. Zemljinoj sili teže možemo zahvaliti što ne odletimo u svemir. U razgovoru sam zapitao svoga tatu: Koji su memoari najbolji? Tata se malo zamislio na to moje pitanje. A onda je rekao da su najbolji memoari oni u kojima se ništa ne uljepšava.

(Prema Miri Gavranu)

U navedenom ulomku rečenice su povezane u smislenu cjelinu. Dječak je ispriповijedao jedan događaj koji se zbio s njim i njegovim ocem. Taj ulomak se sastoji od sedam rečenica. Svaku rečenicu prepoznajemo po velikome početnom slovu i po rečeničnom znaku na kraju.